

İkidilli təhsil proqramları; Gürcüstanın ictimai məktəblərinin hansı seçimi vardır

Abstrakt

Qarşıdakı məqalədə Gürcüstan kontekstində etnik azlıqlar münasibətində ikidilli təhsil növlərinə baxılır. Məqalənin birinci hissəsində Skutnab-Kancas tərəfindən ayrılmış ikidilli təhsilin 10 növü təqdim edilir. İkinci hissə Gürcüstanda təhsil dilinə əsasən məktəblərin xarakterizə edilməsindən və həmin məktəblər ətrafında mövcud vəziyyətdən ibarətdir. Məqalənin üçüncü fəslində Gürcüstan gerçəkliyindən irəli gələrək ikidilli təhsilin müxtəlif proqramlarının həyata keçirilmə imkanları və onların effektivlik məsələləri təhlil olunur.

Giriş

İkidilli/çoxdilli təhsil haqqında keçirilən tədqiqatların nəticələri əsasən uşağın dil və ya koqnitiv inkişafını, ikidilli təhsilin effektivliyi müsbət şəkildə qiymətləndirir (Bekerman, 2005-ci il). Qarşıya və Skutnab-Kancas (1995) iki/çoxdilli təhsilin bir neçə müsbət effektivliyi ayırırlar: a) iki və ya çox dil üzrə səriştə; b) təhsilin eyni imkanları; c) multimədənilik və həm özünün, eləcə də başqa, fərqli mədəni qruplara qarşı müsbət yanaşma. Tədqiqatların müsbət nəticələrinə baxmayaraq təhsil siyasətində iki/çoxdilli təhsil siyasəti kifayət qədər mübahisəli mövzu olaraq qalır (Bekerman, 2005), çünki təhsil proqramının effektivliyi həm ikidilli təhsil proqramının növlərindən, eləcə də müxtəlif əhəmiyyətli amildən asılıdır, bu isə təlim-tədris prosesinə təsir göstərir. 1970-ci ildə ikidilli təhsilin ilk təsnifatını həyata keçirən Makvey ikidilli təhsilin 90-dan artıq müxtəlif xüsusiyyətlərini (Beyker, 2006) ayırmışdır. İkidilli təhsilin

bölməsinin orijinal yanaşması proqramın məqsədlərinə müvafiq olaraq - təsnifatdır. Bu əlamətlərə əsasən tranzit və qoruyucu ikidilli təhsil növlərini ayırırlar (Beyker, 2006). Tranzit ikidilli təhsilin məqsədi odur ki, azlıq nümayəndəsi olan şagirdin ana dilindən dominant dilə keçməsinə təmin etsin. Bu halda əsas məsələ şagirdin sosial və mədəni assimilyasiyasıdır.

Qoruyucu ikidilli təhsil şagird tərəfindən öz ana dilini qoruyub saxlamasına və mədəni eyniliyin formalaşmasına imkan yaradır (Beyker, 2006).

İkidilli təhsil proqramları ikidilli təhsilin “zəif” və “güclü” proqramlarına ayrılıbdir.

İkidilli təhsilin tipologiyası

İkidilli təhsil tipologiyası onun çoxtərəfli olması haqqında aydın şəkil göstərir. Skutnab-Kancas bütün dünyada məşhur olan ikidilli təhsilin 10 növünü ayırır.

İkidilli şagirdlərin təkdilli təhsil formaları				
Proqramın növü	Şagird	Təhsilin dili	Sosial və təhsil məqsədi	Dil məqsədi
Submersiya (struktur İmmersiya)	Linqvistik azlıq	Çoxluğun dili	Assimilyasiya/ ixtisarlı kontekst	Monolinqvizm
Submersiya - kompensasiyalı dərslərlə birlikdə	Linqvistik azlıq	Çoxluğun dili, ikinci dil dərsləri ilə	Assimilyasiya/ ixtisarlı kontekst	Monolinqvizm
Seqreqasiyalı	Linqvistik azlıq	Azlıq dili (məcburi seçim xaricində)	Aparteid	Monolinqvizm
İkidilli şagirdlərin zəif ikidilli təhsil formaları				
Proqramın növü	Şagird	Təhsilin dili	Sosial və təhsil məqsədi	Dil məqsədi
Tranzit	Linqvistik azlıq	Azlığın dilindən çoxluğun dilinə keçilir	Assimilyasiya/ ixtisarlı kontekst	Müqayisəli monolinqvizm
Əsas/xarici dilin tədrisi ilə	Linqvistik azlıq	Çoxluğun dili ikinci və ya xarici dil dərsləri ilə öyrənilir	İxtisarlı kontekst	Məhdud bilinqvizm
Separatist	Linqvistik azlıq	Azlıq dili (seçim xaricində)	Avtonomiya	Məhdud bilinqvizm

İkidilli şagirdlərin güclü ikidilli təhsil formaları				
Proqramın növü	Şagird	Təhsilin dili	Sosial və təhsil məqsədi	Dil məqsədi
İmmersiya	Linqvistik çoxluq	İki dildə təhsil, ikinci dildə tədrisin xüsusi	Plüralizm, zənginləşdirici və çoxaldıcı mətn	Bilinqvizm və iqiqat savadlılıq

		vurğulanması ilkin mərhələdə		
Azlığın dilinin saxlanılma proqramı	Linqvistik azlıq	İki dildə təhsil, ilkin mərhələdə ikinci dildə tədrisin xüsusi vurğulanması	Dilin saxlanılması, plüralizm, zənginləşdirici və çoxaldıcı mətn	Bilinqvizm və ikiqat savadlılıq
Dual ikidilli təhsil	Qarışıq sinfi/linqvistik çoxluq və linqvistik azlıq	Azlıq və çoxluq dili	Dilin saxlanılması, plüralizm, zənginləşdirici və çoxaldıcı kontekst	Bilinqvizm və ikiqat savadlılıq
Çoxluq dilləri üzrə ikidilli təhsil	Linqvistik çoxluq	Çoxluğun iki dili, plüralizm	Dilin saxlanılması, ikiqat savadlılıq, plüralizm, zənginləşdirici və çoxaldıcı kontekst	Bilinqvizm

Beyker, İkidilli təhsil və ikidilliliyin əsasları, dördüncü nəşr, 2010-cu il, səh. 218-219

Submersiya

Submersiya zamanı azlıq nümayəndəsi olan şagird dili bilmədiyi sınıfa düşür, hansında tədris başqa dildə aparılır və ya sınıfdə bütün uşaqlar azlıqlara aiddir, tədris isə çoxluğun dilində aparılır.

Submersiya, kompensasiya dərsləri ilə birlikdə

Azlıq nümayəndəsi olan şagirdlərə gündəlik çoxluğun dili tədris edilən və ya xüsusi dərslər təşkil edilən submersiyanın növüdür, bu zaman tədris fənninin məzmununu təkrar etməklə sadə dillə söyləyirlər. Bu model azlıq nümayəndələri olan uşaqların dil biliklərinin bərabərləşməsi üçün lazımdır.

Seqreqativ

Dövlət siyasətidir, onun məqsədi məktəbdə tədrisin yalnız azlıqların dilində

aparılmasıdır. Rəsmi dili bilmədiklərinə görə bu cür məktəb məzunlarının təhsillərini davam etdirmək imkanları və əmək bazarında rəqabət qabiliyyətləri yoxdur. Seqreqativ model zamanı seçim etmək imkanı yoxdur, yəni azlıq nümayəndələri olan şagirdlərin çoxluğun və ya məktəbdən seqreqativdən fərqli proqramı öyrənmək imkanları yoxdur. Bu model dövlətin məqsədyönlü siyasətini təqdim edir, dövlət bu zaman milli azlıq nümayəndələrini itaət altında saxlamaq istəyir və təhsil yolu ilə onların arasında sosial mobilliyin olmasını arzulamır.

Ümumi ikidilli təhsil

Azlıqların dili tədris dili kimi çoxluqların dili ilə paralel olaraq istifadə edilir. Azlıqların dil yüklənməsi getdikcə artır. Bu cür model uşaqları əsasən çoxluqların dilindən istifadə edilən real həyat üçün hazırlayır. Eyni zamanda,

azlıqların dilinə sahib olmaq və onu təkmilləşdirmək imkanları verilir. Həmin modelin məqsədi digər fənlərin öyrənilmə prosesinin artırılması xaricində ikinci dilə sahib olmaqdır.

Əsas / xarici dilin öyrənilməsi ilə

Qeyd edilən proqramda şagirdlər çoxluğun nümayəndələridirlər və həmin məktəbdə təhsil dili də onların ana dili, yəni çoxluq dilidir. Həmin məktəbdə digər fənlərə uyğun olaraq fənn kimi bir xarici dil öyrənilir. Bu yanaşma tamamilə bu və ya digər dil vasitəsilə tədris olunan yanaşmadan fərqlənir.

Separativ

Seqreqativ ikidilli təhsildə olduğu kimi bu modelin məqsədi monolinqvizm və mono-mədəniyyətdir. Bu iki modelin arasındakı fərq odur ki, separatist ikidilli təhsil dövlət siyasəti deyil, o, azlıqların öz seçimləridir. Bu növ təhsillə azlıqların yalnız öz dillərində təhsil aldıklarında, monolinqvizmi və mono-mədəniyyəti seçdikdə qarşılaşırıq. Şemehoren (1970) bunu “separatist” təhsil adlandırmışdı, bu zaman azlıqlar çoxluqdan aralı məsafədə olmağa çalışır və öz müstəqil varlıqlarını vurğulayırlar. Separatist təhsilin məqsədi öz dilini çoxluğun dilinin təsirindən qorumaq, siyasi, iqtisadi və ya mədəni muxtariyyət və s. ola bilər.

İmmersiya

Bu proqram dövlət dili iki dil olan Kanadada inkişaf etmişdir. Kanadada elə bir təhsil modeli hazırlandı, hansında ingilisdilli ailələrin uşaqlarının təhsil dili yeganə dominant dil olan fransız dili idi, ingilis dili isə təhsilə sonralar əlavə olunurdu.

İmmersiya termindir. O, bir neçə fərqli proqramlardan ibarətdir. Bunların arasında ən məşhuru ***erkən totalitar immersiyadır***. Bu modelin təhsil proqramı əsasında şagirdlərin təhsillərinin ilk iki ili ərzində bütün fənlərin tədrisi ikinci dildə aparılır. Uşağın ana dilinin tədrisi yalnız üçüncü ildən başlanır. Hər il ana dilinin tədris həcmi daha da artır, son siniflərdə isə fənlərin əksəriyyəti ana dilində tədris olunur, ikinci dildə isə yalnız bir neçə fənn öyrədilir.

Azlıqların dillərinin qorunması üçün ikidilli təhsil

Bu növ məktəblərin azlıq nümayəndələri olan şagirdləri təhsil dili olaraq azlıq dilindən istifadə edirlər, lakin son məqsəd çoxluq və azlıq dillərində tam bilinçvizmdir (ikidillilikdir). Çoxluq dili tədris fənnidir, bəzi hallarda digər fənlərin tədrisi də həmin fəndə aparılır. Bu metodun nəticə əldə etməsi üçün çoxluq dilini daşıyan kifayət qədər güclü mühit olmalıdır.

Dual ikidilli təhsil

Proqram ona görə hazırlanıb ki, çoxluq və azlıq nümayəndələri olan uşaqların bir məktəbdə təhsil almaq imkanları olsun. Modelin məqsədi odur ki, məktəb uşaqlarının hər iki qrupu iki dili olduqca yüksək səviyyədə öyrənsinlər, eləcə də bir-birinin və ikinci xalqın mədəniyyətinə qarşı hörmət bəsləsinlər. Şagirdlər dili və digər millətin mədəniyyətinə olan müsbət yanaşmanı yalnız dərş prosesində deyil, eləcə də bir-biri ilə münasibət zamanı da öyrənsinlər.

Dərş prosesində hər iki dildən istifadə olunur. Onlar sistemləşmə xaricində tətbiq olunurlar: məsələn, bir gün hər hansı bir fənni bir dildə tədris edirlər, başqa gün isə - ikinci dildə. Eləcə də hər iki dil tədris fənni kimi tədris edilir. Məktəbin

əməkdaşları da ikidilli olmalıdır. Kolin Beyker ikidilli təhsilə çoxaldıcı və ixtisarlı kontekstlər əlavə edir. İxtisarlı kontekstdə ana dilinin itirilməsi hesabına ikinci dilin mənimsənilməsi baş verir, ikidilli təhsilin çoxaldıcı konteksti isə ana dili ilə yanaşı ikinci dilin öyrənilməsidir. Müəyyən edilib ki, ikidilli təhsilin güclü formaları daha effektivdir, çünki burada çoxaldıcı kontekstlərin öz yeri var. Bu isə dillərin mənimsənilməsində, eləcə də şagirdin koqnitik, sosial və emosional inkişaf prosesində müsbət əks olunur.

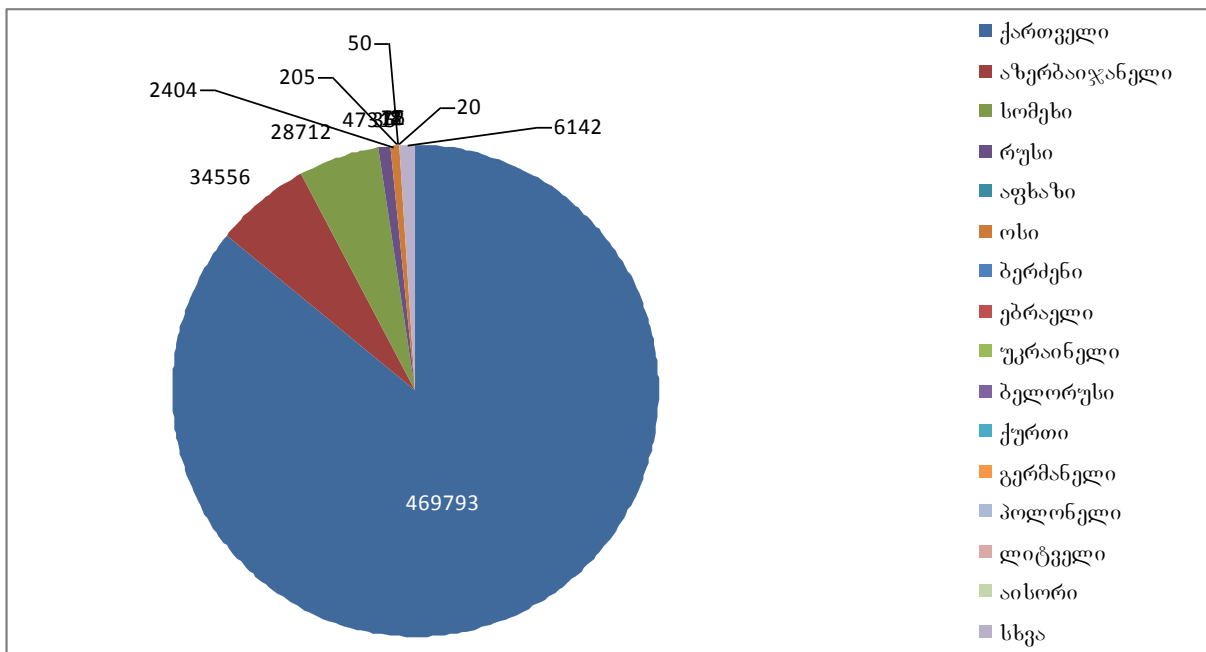
Çoxluqların dillərində ikidilli proqram

Çoxluqların dillərində ikidilli təhsil təlim-tədris prosesində çoxluqların iki və ya daha çox dildən istifadə etmələrini nəzərdə tutur. Qeyd edilən proqrama çoxluq nümayəndələri olan şagirdlər cəlb

olunurlar. Bu məktəblərin məqsədi bilinçvizm (ikidillilik) və ya multilingvizm (çoxdillilikdir), iqiqat savadlı olmaq və mədəni plüralizmdir (Mexika, 2002). Oxşar növ məktəblər elə bir cəmiyyətlərdə yayılmışdır, hansılar artıq ikidilli və ya çoxdillidirlər (Sinqapur, Lüksemburq).

Gürcüstanda ikidilli təhsil proqramları nöqtəyi-nəzərindən etnik azlıqlar üçün mövcud vəziyyət

Gürcüstanda 234 qeyri-gürcüdülli ictimai məktəb fəaliyyət göstərir. Bu isə ictimai məktəblərin ümumi sayının 11%-ni təşkil edir (Tabatadze, 2010). Gürcüstan əhalisinin etnik rəngarəngliyinə müvafiq olaraq ictimai məktəb şagirdlərinin tərkibi də rəngarəngliklə səciyyələnir. Məktəb şagirdlərinin sayına əsasən aşağıdakı sxem təqdim olunur (Tabatadze, 2009):

Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi, 2007

Qeyd edilən göstəricilərə əsasən Gürcüstanda təxminən 72 000 etnik qeyri-gürcü şagird təhsil alır, onlardan 67 953 şagird, yəni təxminən 94 % qeyri-gürcüdülli məktəblərdə (təmiz və ya qarışıq dil şöbələrində) təhsil alırlar. Qeyri-gürcü dilli

məktəb şagirdlərinin 6% isə gürcüdülli məktəblərdə oxuyurlar (Tabatadze, 2010):

Təhsilin dili	Qarışıq dil şöbələri olan məktəblər		Təmiz dil şöbələri olan məktəblər	
	Məktəblərin sayı	Şagirdlərin sayı	Məktəblərin sayı	Şagirdlərin sayı
Azərbaycan	124	27442	94	18462
Erməni	140	15592	124	14944
Rus	135	24512	14	3748
Osetin	3	165	1	60
Başqa	2	242	1	37

Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi, 2009 (EMIS)

Təhsil və Elm Nazirliyi 2009-cu ilin martın 31-dən "Çoxdilli təhsil proqramı"-nı həyata keçirməyə başladı, onun həddlərində 234 qeyri-gürcüdülli məktəblərin arasından seçilən 40 pilot məktəbdə ikidilli təhsil proqramı həyata keçirildi (Təhsil və Elm Nazirliyi, 2009).

Əgər ikidilli təhsil proqramlarına əsasən qeyd edilən məlumatları düzsək, o zaman Gürcüstanda linqvistik azlıq şagirdləri üçün ikidilli proqramların növlərinin növbəti şəkli alınır, hansı ki, Gürcüstan üçün xarakterikdir və ikidilli proqramların tanınmış tipologiyasının birbaşa analoquunu təqdim etmir:

Azlıq şagirdlərinin monolinqvistik təhsil formaları				
Proqramın növü	Şagird	Tədris dili	Sosial və təhsil məqsədləri	Dil məqsədləri
Submersiya	Linqvistik azlıq	Çoxluğun dili	Assimilyasiya/ixtisarlı kontekst	Monolinqvizm

İkidilli şagirdlərin zəif ikidilli təhsil formaları				
Programın növü	Şagird	Tədris dili	Sosial və təhsil məqsədləri	Dil məqsədləri
Əsas, xarici dilin tədrisi ilə	Linqvistik azlıq	Çoxluğun dili, xarici dil öyrənilir	Assimilyasiya/ixtisarlı kontekst	Məhdud bilinqvizm
Ana dili/ikinci dilin tədrisi ilə	Linqvistik azlıq	Azlığın dili, ikinci (dövlət) dil öyrənilir	Məhdud	Məhdud bilinqvizm

Həm dil səriştələri, eləcə də akademik nailiyyət nöqtəyi-nəzərdən qeyd edilən hər üç model şərtlərində effektiv nəticələri əldə etmək praktiki olaraq mümkün deyil, bu, Milli İmtahanlarda, məktəb olimpiadalarında milli azlıq nümayəndələri olan şagirdlərin nəticələri və sairədə özünü göstərir. Aşağı nəticələrə səbəb olan bir çox amillər ola bilər, lakin mövcud modellər də uğursuzluq üçün ən əhəmiyyətli əsasdır, əgər dünyada mövcud təcrübəyə əsaslanaraq, ikidilli təhsilin “güclü” modellərinin effektivliyi “zəif” modellərlə və monolingvistik təhsil sistemləri ilə müqayisədə təsdiq olunur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Gürcüstanda yuxarıda təqdim edilən, dünyada məşhur olan modellər təsnifatında olmayan və Gürcüstan üçün xarakterik olan ikidilli təhsilin daha bir modeli fəaliyyət göstərir. Xüsusilə də Gürcüstanda 14 rusdilli məktəb və 135 rusdilli şöbə var. Bu məktəblərin və şöbələrin şagirdlərinin sayı 28260 nəfərdən ibarətdir (24 512 rus

şöbələrində və 3748 rusdilli məktəblərdə). Təhsil və Elm Nazirliyinin 2007-ci il məlumatlarına əsasən rus mənşəli şagirdlərin sayı bütün Gürcüstanda yalnız 4732 nəfərdən ibarətdir. Qeyd edilən statistikadan məlum olur ki, rusdilli məktəb və ya şöbələrin şagirdlərinin böyük əksəriyyəti üçün rus dili ana dili deyil. Həmin məktəblərin ana dili rus dili olmayan şagirdlərinin dəqiq sayını müəyyən etmək çətindir, çünki bir çox hallarda Gürcüstanda etnik və linqvistik fon bir-birinə uyğun olmur. Məsələn, etnik ermənilərin bir hissəsi üçün ana dili rus dili ola bilər, çünki onların valideynləri rusdilli təhsil almış və ailədə danışdığı dili rus dili ola bilər. Buna baxmayaraq rus dili ana dili olmayan şagirdlərin sayı kifayət qədər çoxdur. Yəni bu məktəblərdə şagirdlərin böyük hissəsi üçün təhsil dili olaraq nə ana dili, nə də ki, dominant dil istifadə edilmir. Bu modeli “*nüfuzlu-emigrasiya*” modeli adlandırmaq bilərəm və bu modeli yalnız Gürcüstan xüsusiyyəti üçün istifadə edə bilərik.

İkidilli təhsilin Gürcüstanda mümkün olan proqramları

Yerli ekspert qrupu və latviyalı məsləhətçilərlə Təhsil və Elm Nazirliyinin işi nəticəsində ikidilli təhsil proqramının nizamnamə-layihəsinin işçi variantı hazırlandı. Layihədə Gürcüstan gerçəkliyindən irəli gələrək, ikidilli təhsilin

mümkün olan proqramları təqdim edilmişdir:

İkidilli şagirdlərin zəif ikidilli təhsil formaları				
Proqramın növü	Şagird	Tədris dili	Sosial və təhsil məqsədləri	Dil məqsədləri
Tranzit	Linqvistik azlıq	Azlığın dilindən çoxluğun dilinə keçid baş verir	Assimilyasiya/ixtisarlı kontekst	Müqayisəli monolingvizm
Ana dilinin dəstəyi ilə çoxdilli təhsil proqramı	Linqvistik azlıq	Çoxluğun dili, azlıqların dili fənn şəklində öyrənilir	Məhdud, ixtisarlı kontekst	Məhdud bilingvizm
Radikal çoxdilli təhsil proqramı	Linqvistik azlıq	Azlığın dili, dövlət dili fənn kimi tədris edilir	Məhdud, ixtisarlı kontekst	Məhdud bilingvizm
Qarışıq ikidilli təhsil proqramı	Linqvistik azlıq	Nə ana dili, nə də dövlət dili, emiqrasiya dili, dövlət və ya dövlət və ana dilində tədrisə keçid mərhələlərlə baş verir	Emiqrasiya, ixtisarlı kontekst	Məhdud bilingvizm və ya trilingvizm

İkidilli şagirdlərin güclü ikidilli təhsil formaları				
Proqramın növü	Şagird	Tədris dili	Sosial və təhsil məqsədləri	Dil məqsədləri
Zənginləşdirici ikidilli təhsil proqramı	Linqvistik azlıq	İki dildə, ana dilinin tədrisi ilkin mərhələdə vurğulanır	Dilin qorunub saxlanması, plüralizm, zənginləşdirici və çoxaldıcı kontekst	Bilinqvizm və ikiqat savadlılıq
Dualistik ikidilli təhsil	Qarışıq sinif/ linqvistik çoxluq və linqvistik azlıq	Çoxluğun və azlığın dili	Dilin qorunub saxlanması, plüralizm, zənginləşdirici və çoxaldıcı kontekst	Bilinqvizm və ikiqat savadlılıq

Təqdim edilən cədvəldən aydın olur ki, ikidilli təhsil proqramından yalnız iki proqram “güclüdür”, dördü isə ikidilli təhsil proqramının “zəif” proqramına aid edilir. Təhsil və Elm Nazirliyi tərəfindən keçirilən ilkin sorğu nəticəsində məlum oldu ki, mövcud vəziyyətdən irəli gələrək məktəblərin əksəriyyəti inzibətlik və həyata keçirilmə nöqtəyi-nəzərindən daha asan və hazırkı vəziyyətə daha yaxın olan “zəif” ikidilli təhsil proqramını seçir.

Gürcüstanda ikidilli təhsil proqramlarının gələcək perspektivləri

Mövcud gerçəklikdən irəli gələrək, azlıqların təhsili ilə əlaqədar üç əsas istiqamət ayrılır: 1) submersiya, bu zaman azlıq şagirdləri gürcüdilli məktəblərdə təhsil alırlar və bu cür şagirdlərin sayı, artıq qeyd etdiyimiz kimi, azlıq nümayəndələri

olan şagirdlərin ümumi sayının 6 %-ni təşkil edir; (2) ikidilli təhsilin dörd “zəif” proqramı; (3) ikidilli təhsilin iki “güclü” proqramı. Məqalənin bu hissəsində diqqətimizi bu istiqamətlər üzrə mövcud vəziyyətə yönəldəcəyik.

Submersiya proqramlarına övladlarını cəlb etmək valideynlərin seçimidir və onların bu seçimi etmək hüquqları var, amma burada bir neçə istiqaməti vurğulamaq vacibdir: 1) submersiya proqramlarının effektivliyi və qeyri-effektivliyi barədə valideynlər xəbərdar olmalıdırlar ki, valideynlərə qərar qəbul etmək və seçim etmək imkanı verilsin; 2) submersiya proqramları halında, azlıq şagirdləri üçün kompensasiya dərslərini təşkil etmək və ya fərdi tədris planı ilə tədris üzrə düşünmək mümkündür, amma qeyd etmək lazımdır ki, heç bir təcrübə tam effektiv deyli, submersiya

proqramlarının mənfi nəticələrini bir qədər azaldır; 3) reallıqdan irəli gələrək, linqvistik azlıq şagirdlərinin təhsili haqqında düşünməyə məcbur olan gürcüdüillə məktəblərin hazırlanması. Qeyd edilən hazırlıq intermədəni təhsil, ikidilli təhsil, fərdi tədris planının tərtibatı və s. istiqamətlər üzrə çox vacibdir.

Qeyri-gürcüdüillə məktəblər tərəfindən “zəif” ikidilli təhsil proqramlarını seçmək həm bu proqramların effektivliyinə, eləcə də bütövlükdə ikidilli təhsil islahatına olduqca mənfi təsir göstərə bilər. Bu, artıq sınaqdan keçmişdir, xüsusilə də Amerika Birləşmiş Ştatlarının misalında, burada 20-ci əsrin 70-ci illərində ikidilli təhsilin modernləşdirilməsi həyata keçirildi. Keyt Beyker və De Kanter (1983) ikidilli təhsilin effektivliyi haqqında tranzit ikidilli təhsil proqramlarını şərh etmişlər. “Zəif” ikidilli təhsil proqramlarının analizinə əsaslanaraq ikidilli təhsilin mənfi nəticəsini göstərmişlər. Gürcüstanda da təkcə “zəif” proqramların həyata keçirilməsi bu proqramların effektivliyinin anlaşılməsində təhlükə yarada bilər. Bunun üçün “güclü” ikidilli təhsil proqramlarının həyata keçirilməsinə diqqəti yönəltmək və məktəblərə ikidilli təhsilin güclü proqramlarının planlaşdırılması və həyata keçirilməsinə dəstək vermək lazımdır.

İkidilli təhsilin “zəif” proqramları hədudlarında yuxarıda qeyd edilən “nüfuzlu-emiqrasiya” modelinin yenidən işlənilməsi vacibdir. Qeyd edilən proqram hədudlarında Gürcüstan dövləti “emiqrantların” təhsilinə kifayət qədər vəsait xərcləyir və Gürcüstan hökuməti tərəfindən hazırlanmış intellektual resurslar digər ölkələr tərəfindən istifadə olunur. “Nüfuzlu-emiqrasiya” modelinin

məktəblərdə “güclü” ikidilli / üçdüillə təhsil proqramlarına dəyişdirilməsi vacibdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün yaxşı düşünülmüş proqram hazırlamaq lazımdır və bu məktəblərə ayrı kontekstdə də baxıla bilər. İkidilli təhsilin “güclü” proqramlarının effektivliyi bir neçə amildən asılıdır, bunların arasında Gürcüstan həqiqətlərində ən aktual olanlarına diqqətimizi yönəldək:

Kadrların seçimi: ixtisaslı kadrlar ikidilli təhsil proqramlarının effektivliyini təyin edən amillərdən biridir (Varqhesə, 2004). Müvafiq olaraq, müəllimlərin tədrisinə və peşəkar inkişafına çox böyük diqqət yetirilir. Aşağı ixtisaslı müəllim ikidilli təhsil üçün ciddi təhlükə yaradır. İkidilli proqram müəllimləri tədrisin müvafiq strategiyalarını bilməlidirlər, onların dərs resursları, azlıq nümayəndələri olan şagirdlərə müsbət münasibətləri olmalıdır (Benson, 2004). Bensonun qeyd etdiyi kimi ikidilli təhsil proqramı müəllimi “pedaqoq, linqvist, yaradıcı, innovasiya düşüncəli, yüksək intermədəni hissiyatlı olmalı və bununla yanaşı, onun ikidilli təhsil proqramlarına müsbət yanaşması olmalıdır” - (Benson, 2004, səh. 207-8). İkidilli proqram müəllimi sinifdən xaric fəallıqlara qoşulmalı, şagirdlərin valideynləri ilə və cəmiyyətlə münasibətlərə cəlb olunmalı; eləcə də ikidilli proqramın müəlliminin ikidilli olması daha yaxşı olardı, yəni şagirdlər üçün nümunə olmalıdır. Bu standart və tələbata uyğun olan müəllim isə qeyri-gürcüdüillə məktəblərdə çox azdır. Buna uyğun olaraq ikidilli təhsilin “güclü” proqramlarının tətbiqi və həyata keçirilməsi üçün ən vacib məsələ müəllimlərin hazırlığı və hazırlıq prosesinin intensivləşdirilməsidir.

Filmor və Snou (2000) göstərirlər ki, ikidilli sinif müəllimini onun hansı funksiyanı yerinə yetirəcəyi istiqamətdə hazırlamaq lazımdır, daha doğrusu, müəllimlər maarifləndirici, qiymətverən vətəndaşlar, sosial agentlərdir və bununla yanaşı sinifdə ünsiyyət yaradırlar. Müəllimlərin hazırlaşdırılması və hazırlığı üzrə müxtəlif modellər vardır. Birinci modelə əsasən, bu proses öz növbəsində ali məktəblərdən götürülmüşdür, məsələn, Fnlndiyada, Vaas Universitetində ikidilli məktəblər üçün müəllimlər hazırlanır. Amerika Birləşmiş Ştatlarında fərqli modeldir, burada müəllim-mentorlar müəllimlərin peşəkar proqramları həddlərində müəllimləri xüsusi ikidilli məktəblər üçün hazırlayırlar.

Üçüncü (Beyker, 2006). Üçüncü modeldə dövlət tərəfindən əsası qoyulmuş xüsusi xidmətlər ikidilli təhsil proqramları üçün müəllimləri hazırlayırlar. Bu modelə Latviyanı misal gətirmək olar, burada latış dilinə sahib olmaq dövlət agentliyi tərəfindən ikidilli məktəb müəllimlərinin hazırlığı həyata keçirilir.

Gürcüstan reallığında qarışıq modeli seçmək olar. Bu, mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyinin Akkreditasiya Mərkəzinin müəllimlərin peşəkar inkişafı proqramları üzrə akkreditə olunmuş hüquqi şəxs tərəfindən həyata keçirilən fəaliyyətdə olan müəllimlərin hazırlıq proqramını nəzərdə tutur. Gələcək müəllimlərin hazırlıq komponenti ali məktəblərə keçməlidir, hansılarda təhsil fakültələri ikidilli məktəb müəllimlərini hazırlayacaqlar.

Bu qarışıq modelin işlənilməsi üçün isə müəllimlərin peşəkar inkişaf proqramlarının provayderləri və ali məktəblər üçün əhəmiyyətlidir ki, ikidilli

müəllim standartı mövcuddur. İkidilli proqram müəllimlərinin vasitəsilə də iki növ yanaşma mövcuddur. Birinci yanaşmaya əsasən müəllimlərin ikidilli məktəblərində tədris üçün xüsusi tələbləri və standartları yoxdur. İkinci yanaşmaya əsasən isə, ikidilli müəllim standartı hazırlanmışdır və bu müəllimlərin ixtisaslaşması dövlət tərəfindən tənzimlənmişdir. Tədqiqatlarla təsdiq edilir ki, ikidilli təhsil proqramlarının səmərəli olması amillərindən biri peşəkar və sertifikat əldə etmiş ikidilli müəllimin olmasıdır (Beyker, 2006). Müvafiq olaraq Gürcüstanda da müəllimlər yüksək ixtisaslaşmadan keçməlidir, amma bunu həyata keçirmək üçün yalnız standartların təsis edilməsi və sertifikatlaşdırma kifayət etmir. Müəllimlər üçün intensivləşmə sistemini yaratmaq vacibdir ki, müəllimlərin maraqları olsun, daha yüksək ixtisas tələblərində ikidilli müəllim statusunu və ikidilli məktəblərdə tədris hüququnu əldə etsinlər.

Əməkdaşlar arasında ümumi nəzər, missiya və məqsədlər: ikidilli təhsil proqramlarının effektivliyi üçün məktəbin ikidilli təhsillə münasibətdə və bu missiyanın həyata keçirilməsinin strateji planı vacibdir. İkidilli təhsil proqramının effektivliyi üçün məktəbin administrasiyası, müəllimlər və bütün işçilərin məktəbin missiyası ilə paylaşması və ikidilli təhsil proqramına müsbət yanaşmaları həlledici rol oynayır.

Hazırkı mərhələdə, bu istiqamət Gürcüstan gerçəkliyində problematik istiqamətlərdən biridir. “Vətəndaş İntegrasiyası və Millətlərarası Münasibətlər Mərkəzi” tərəfindən qeyri-gürcüdümlü məktəb müəllimlərinin münasibətləri haqqında aparılan sorğular göstərdi ki,

qeyri-gürcüdülli məktəb müəllimləri ikidilli təhsil islahatına şübhə və bir çox hallarda qorxu ilə yanaşırlar. Qeyd edilən qorxu və təhlükənin əsası bu islahat şərtlərində iş yerini itirməklə əlaqədardır. Belə bir vəziyyətdə bir növ və seçilmiş mövqe çox vacibdir ki, müəllimlərlə münasibətdə hansı siyasət keçiriləcəkdir, onların hazırlığı necə baş verəcəkdir, məktəb hansı növ kadr resurslarına əsaslanma bilərlər. İkidilli təhsil haqqında məlumatlar və həqiqət müəllimlərin və məktəb işçilərinin müsbət əhval-ruhiyyəsini yaratmaq üçün əhəmiyyətlidir.

İkidilli təhsil proqramlarında ən əhəmiyyətli müəllimlər arasında, müəllim və administrasiya arasında əməkdaşlıqdır ki, birgə səylər nəticəsində təsvir edilən məqsədlər gerçəkləşdirilə bilsin. İkidilli təhsil məktəbin yaxşı təşkil edilmiş peşəkar sistemi olmalıdır və onun hüdudlarında da məktəbin administrasiyasının və müəllimlərin ixtisaslarının daimi inkişafı və yüksəlməsi baş verməlidir (Linholm-Leari, 2005).

Rəhbərlik: məktəbin rəhbərliyi ikidilli təhsil proqramlarının effektivliyinə nail olmaqda çox böyük rol oynayır. İkidilli təhsil proqramının effektivliyində rəhbərin bacarıq analizini əgər təhlil etsək, 3 əhəmiyyətli amili ayıra bilərik: a) məktəbin rəhbərləri dərş yanaşmalarını, strategiyaları bilməlidirlər. Bu istiqamətdə onlar öz müəllimlərindən daha yaxşı hazırlıqlı olmalıdırlar və bu biliyi müəllimlər üçün daha yaxşı ötürə bilməlidirlər (Şau, 2003). b) bununla yanaşı, məktəb rəhbərlərində liderin bütün xüsusiyyətləri olmalıdır. Onlar dəqiq formalaşdırıb müəyyən edə bilməlidirlər ki, məktəb ikidilli təhsilin hansı proqram və modelini seçir,

qəyyumlar şurası ilə birlikdə məktəbin missiyasını formalaşdırmalı və onun həyata keçirilməsinin strateji planını işləməyi bacarmalıdırlar. c) onların idarəçilik və administrativ bacarıqları olmalıdır. Məktəb rəhbərləri, bir tərəfdən, əməkdaşlarını həvəsləndirməyi, cəlb etməyi və digər tərəfdən də vəsaitlər əldə edə bilməli, insani, maliyyə və maddi resursları səfərbər etməyi bacarmalıdırlar (Montetsel və Kortezel, 2002).

Validəynlər: etnik azlıqların təhsili ilə əlaqədar proqramların nailiyyəti üçün “validəynlərin cəlb olunması” çox vacibdir (Perna Da Sveil, 2000). Bir tərəfdən ikidilli təhsil siyasətinə olan müsbət və ya mənfi əhval-ruhiyyənin yaradılmasında validəynlərin böyük təsirləri var və etnik azlıqların nümayəndələri olan şagirdlərin çoxdilli təhsil proseslərinə olan hazırlığını təmin edə bilməlidirlər (Tabatadze, 2008). Müvafiq olaraq, validəynlər çoxdilli/ikidilli təhsil proqramlarını həyata keçirmək üçün başlıca amildirlər. İkidilli təhsil proqramına cəlb olan validəynlər təhsilin keyfiyyətinin təminatında başlıca rol oynayrlar, çünki heç bir nəzarət mexanizmi ikidilli proqramların effektiv olması ilə maraqlı olan validəyndən çox effektiv işləyə bilməz. Digər tərəfdən, validəynlərin təhsili və cəlb olunmaları eləcə də sosial dəyərdir, hansı ki, etnik azlıqlar üçün yalnız təhsil sahəsində deyil, eləcə də gələcək nailiyyət üçün vacibdir. (Perna və Titus, 2005). Validəynlərin cəlb olunması yüksək olan ikidilli təhsil proqramları ona zəmin yaradır ki, dövlət dilini kifayət qədər bilməmək üzündən yaranan problem uğurla həll olunacaqdır. Məktəb maksimal şəkildə çalışmalıdır ki, validəynlərin dərş prosesinə cəlb olunmalarını müxtəlif mexanizmləri

işə gətirməklə təmin etsin ki, dərslər prosesi daha rəngarəng olsun.

Nəticə

Gürcüstan müstəqillik əldə etdikdən sonra etnik azlıqların inteqrasiya prosesində bir çox addımlar atdı. Qeyd edilən tədbirlərin müəyyən effekt verməsinə baxmayaraq, etnik azlıqların inteqrasiya, qeyri-gürcüdüillilik məktəblərdə təhsil səviyyəsi, dövlət dilinin tədris məsələləri yenə də problematik olaraq qalır (Tabatadze, 2008). Gürcüstan təhsil sistemi və azlıqların inteqrasiya siyasəti mərhələlərlə ikidilli təhsil islahatının həyata keçirilmə zərurətinə gəlib çatdı. Qeyd edilən islahat ictimaiyyət tərəfindən müsbət və perspektivli şəkildə qəbul edilir və gözlənilən nəticələr də

kifayət qədər yüksəkdir (Xalq Müvəkkiil yanında mövcud azlıqlar şurası ilə görüş, 2008-ci il 30 mart). Gözlənilən yüksək nəticələri ümitsizlik də səciyyələndirir. İkidilli təhsil qarşı ümitsiz baxış isə etnik azlıqların inteqrasiya siyasətinə qarşı ümitsizliyə bərabər ola bilər. Müvafiq olaraq, ikidilli təhsil islahatının Gürcüstanda maksimal şəkildə həyata keçirilməsi vacibdir. İkidilli təhsilin effektivliyi üçün isə ikidilli təhsilin “güclü” proqramlarına diqqəti yönəltmək və “güclü” proqramların həyata keçirilməsi üçün uyğun siyasəti planlaşdırmaq və həyata keçirmək, məktəbin, cəmiyyətin və valideynlərin cəlb olunmasını təmin etmək lazımdır.

İstifadə olunan ədəbiyyat:

Beyker – Beyker, K. (2006)- *Bilingvizm və ikidilli təhsilin əsasları*. Vətəndaş İnteqrasiyası və Millətlərarası Münasibətlər Mərkəzinin 2010-cu il gürcü variantının nəşri;

Beyker və De Kanter - Baker, K.A. & de Kanter, A.A., 1983, *Bilingual Education*. Lexington, MA: Lexington Books

Benson - BENSON, C., 2004, Do we expect too much of bilingual teachers? Bilingual teaching in developing countries. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 7 (2&3), 204-221

İkidilli təhsil proqramlarının nizamnamə layihəsi, 2009, Gürcüstan Təhsil və Elm Nazirliyi.

Varqhese - Varghese, M. M. (2004). Professional Development for Bilingual Teachers in the United States: A Site for Articulating and Contesting Professional Roles. *BILINGUAL EDUCATION AND BILINGUALISM*, Vol. 7, No. 2&3, pp. 222-238.

Vonq Filmor - WONG FILLMORE, L. & SNOW, C., 2000, *What Elementary Teacher Need to Know About Language*. Washington: Center for Applied Linguistics.

Lindholm-Leari - LINDHOLM-LEARY, K.J., 2005, *Review of Research and Best practices on Effective Features of Dual Language Education Programs*.

- http://www.lindholm-leary.com/resources/review_research.pdf
- Montetsel və Korteş - MONTECEL, M.R. & CORTEZ, J.D., 2002, successful bilingual education programs: Development and the dissemination of criteria to identify promising and exemplary practices in bilingual education at the national level. *Bilingual Research Journal* 26 (1), 1-10.
- Perna və Sveil - Perna, L. W. & Swail, W. S. (2000). A view of the landscape: Results of the national survey of outreach programs. In College Board, *Outreach program handbook 2001* (pp. xi–xxix). New York: The College Board.
- Perna və Titus - Perna, L. W., & Titus, M. (2005). The relationship between parental involvement as social capital and college enrollment: An examination of racial/ethnic group differences. *Journal of Higher Education*, 76 (5), 485-518.
- Skutnab-Kancas - SKUTNABB-KANGAS, T., 2000, *Linguistic Genocide in Education-or Worldwide Diversity and Human Rights*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Tabatadze – Tabatadze Ş., (2008). Gürcüstanda ikidilli təhsil siyasəti. “Solidaroba” jurnalı.
- Tabatadze – Tabatadze Ş., (2009). *Təhsil islahatı və qeyri-gürcüdülli məktəblər*. Sülhün Demokratiyası və Qafqaz İnkişaf İnstitutu.
- Tabatadze – Tabatadze Ş., (2009). Gürcüstanda intermədəni təhsil siyasəti. Sülhün Demokratiyası və Qafqaz İnkişaf İnstitutu.
- Tabatadze – Tabatadze Ş., (2010). *Vətəndaş inteqrasiyası kontekstində təhsil siyasətinin yeni təşəbbüsləri və vətəndaş inteqrasiyası kontekstində qeyri-gürcüdülli məktəblər*. Sülhün Demokratiyası və Qafqaz İnkişaf İnstitutu.
- Şau - SHAW, P., 2003, Leadership in the diverse school. In C. Baker Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. Clevedon: Multilingual Matter.
- Hornberqer və Rimento - Hornberger, N. & Rimento, T. (1996) Unpeeling the onion: Language planning and policy and the ELT professional. *TESOL Quarterly* 30 (3), 401–428.